

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра прикладної психології та логопедії

Допущено до захисту
Завідувач кафедру

___ ___ Олена СТАРИНСЬКА
«26» __листопада__ 2024р.

**КОРЕКЦІЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ
ЗАЇКАННЯМ ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого (першого)
рівня вищої освіти, групи МСО-24з
Галузь знань: Логопедія
Спеціальність 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійна програма:
Спеціальна освіта
Ольга ФОРТУНА
Керівник: кандидат психологічних наук,
доцент кафедри прикладної психології та
логопедії Анна СИЗКО

Рецензент: канд.пед.н., доцент Ганна
МИЦИК

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.	
1.1. Особливості дітей із заїканням молодшого шкільного віку.....	6
1.2. Організація інклюзивного навчання для дітей із заїканням.....	8
1.3. Музикотерапія та її вплив на мовленнєву діяльність.....	15
Висновки до розділу I.....	20
РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ МУЗИКАЛЬНОЇ ТЕРАПІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАЇКАННЯМ	
2.1. Основні види і напрямки сучасної музикотерапії.....	21
2.2. Аналіз методик музикотерапії при роботі з дітьми із заїканням.....	24
Висновки до розділу.....	30
РОЗДІЛ III. СИСТЕМА КОРЕКЦІЇ ЗАЇКАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ.	
3.1. Діагностика розвитку усного мовлення молодших школярів із заїканням та без нього.....	32
3.2. Експериментальна методика корекції усного мовлення у дітей молодшого шкільного віку засобами музикотерапії.....	42
3.3. Методи і засоби, музикотерапії для корекції усного мовлення у молодших школярів в умовах інклюзивного навчання.....	44
Висновки до розділу.....	55
ВИСНОВОК.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність теми: Умови та обставини сьогодення, а саме вторгнення агресора на територію нашої країни, відсутність почуття безпеки, міграція дорослих і дітей вимагають від нас, педагогів формування такого навчального середовища, яке було б зручним, безпечним та ефективним для усіх здобувачів освіти в тому числі і осіб з особливими освітніми потребами. Оскільки кількість таких дітей тільки зростає. За нашими спостереженнями значно збільшилася кількість учнів із порушеннями мовлення з темпо-ритмічного боку. Отже, реформування та модернізація системи освіти в Україні потребує запровадження інноваційних корекційних, у тому числі й арттерапевтичних, технологій для забезпечення доцільних педагогічних умов та комплексної системи організаційно-методичних і корекційно-логопедичних заходів із метою формування комунікаційних навичок у молодших школярів з порушеннями мовлення (у тому числі із заїканням), а недостатність науково-теоретичної розробленості цієї проблеми в корекційній педагогіці дає підстави для визначення теми дослідження: **„Корекція усного мовлення молодших школярів із заїканням засобами музикотерапії в умовах інклюзивного навчання”**. Тому повстало питання з дослідженням даної категорії дітей та розробки ефективних методів та засобів корекції порушень мовлення та покращення психо-емоційного стану учнів. З великої кількості засобів арт-терапії, які ми застосовуємо під час корекційно-розвиткових занять, для учнів із заїканням ми виділили саме використання музико-терпії та логоритміки. Оскільки музика, як важливий фактор духовного розвитку особистості здійснює значний психотерапевтичний і психокорекційний вплив на емоційну сферу дитини, при цьому виконуючи регуляторну та комунікативну функції.

Метою дослідження є наукове обґрунтування, розробка та експериментальна апробація методики корекції порушень усного мовлення у молодших школярів із заїканням засобами музикотерапії.

Для досягнення мети дослідження були визначені такі **завдання**:

1. З'ясувати ступінь висвітлення досліджуваної проблеми у загальній і

спеціальній психолого-педагогічній літературі.

2. Визначити рівні сформованості усного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із заїканням.

3. Науково обґрунтувати педагогічні умови розвитку усного мовлення у молодших школярів із заїканням засобами музикотерапії.

4. Розробити й експериментально апробувати методику корекції усного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із заїканням засобами музикотерапії.

Об'єктом дослідження є усне мовлення дітей молодшого шкільного віку із заїканням.

Предметом дослідження є музикотерапія, як засіб корекції усного мовлення у молодших школярів із заїканням.

Гіпотеза: використання музикотерапії в умовах інклюзивного навчання сприятиме ефективній корекції усного мовлення молодших школярів із заїканням шляхом зниження мовленнєвого напруження, покращення ритміко-інтонаційної організації мовлення та формування емоційної стійкості .

Експериментальна база: Криворізька гімназія №46 Криворізької міської ради.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні теоретико-практичних положень про характеристику осіб із заїканням.

Практичне значення полягає в емпіричному вивченні та аналізі рівня прояву заїкання у першокласників; розробці та апробації системи корекції заїкання у першокласників засобами музикотерапії.

Методи дослідження:

Теоретичні: вивчення, аналіз й узагальнення спеціальної психолого-педагогічної літератури з метою виявлення стану досліджуваної проблеми, систематизації теоретичних положень та узагальнення педагогічного досвіду корекції усного мовлення, аналіз спеціальних програм і корекційних методик з метою з'ясування сучасного стану корекційної роботи з молодшими школярами, зокрема із заїканням; синтезування результатів експерименту з метою теоретичного обґрунтування доцільності застосування арттерапії в корекційному

процесі. Емпіричні: цілеспрямоване спостереження за корекційним процесом та мовленням молодших школярів із заїканням, збір і аналіз анамнестичних даних, бесіда, метод вивчення продуктів діяльності з метою виявлення особливостей мовленнєвої діяльності дітей і створення відповідних експериментальних психолого-педагогічних умов; психолого-педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) з метою визначення рівнів сформованості усного мовлення та перевірки ефективності методики корекції та формування комунікативних навичок учнів із заїканням засобами арттерапії, зокрема музичної терапії та логоритміки. - статистичні: кількісний і якісний аналіз одержаних експериментальних даних дослідження, статистична обробка за t-критерієм Стюдента з метою перевірки ефективності формувального експерименту.

ВИСНОВКИ

Методика констатувального етапу дослідження була реалізована на базі Криворізької гімназії №46 Криворізької міської ради.

Вивчення особистісних особливостей молодших школярів із заїкання показало, що у дітей усіх форм відмічалися ті чи інші особливості у стані моторних функцій. Це стосується стану м'язевого тону, загальної та тонкої моторики, динамічної та статичної координації, орального праксису, музично-ритмічних здібностей тощо. Досить часто були помітними моторні відхилення у молодших школярів із заїканням у прямій залежності від таких психічних процесів, як нестійкість уваги, недостатня гнучкість переключення, підвищена збудливість дитини або її загальмованість. При обстеженні молодших школярів при невротичній формі заїкання частіше всього виявлявся типовий розвиток загальної моторики. Загальні рухи дітей, достатньо граційні та пластичні. Вони добре переключаються з одного руху на інший, відчуття ритму розвинуте достатньо високо. Вони легко вступають у ритм музики та переключаються з одного ритму на інший. Рухові помилки можуть виправляти самостійно.

Для вірного виконання більшості рухових завдань було достатньо словесного інструктажу. Рухи рук та ніг добре скоординовано. Дрібна моторика рук розвивається у відповідності з віком. Жести, міміка та пантоміміка емоційно зафарбовані. В той же час, для всіх дітей із заїканням при невротичній формі характерно недоведення елементів рухів до кінця, деяка їх в'ялість, підвищена рухова втомлюваність, у частини дітей із заїканням відмічається незначний тремор пальців рук. При обстеженні моторики у молодших школярів з неврозоподібною формою заїкання звертає на себе увагу патологія моторних функцій, виражена в різному ступені: від недостатності координації та рухливості органів мовленнєвої артикуляції до порушення статичної та динамічної координації рук та ніг. М'язевий тонус у молодших школярів в приданій формі заїкання нестійкий, рухи напружені та неспіврозмірні; спостерігалися порушення координації рухів рук та ніг, тонкої моторики рук, артикуляційної моторики. Найбільш виражені порушення відмічаються в

мімічній, артикуляційній та тонкій моториці рук.

Молодші школярі із заїканням із зусиллям запам'ятовували послідовність рухів, з зусиллям перемикалися з одної серії рухів на іншу. Більшість молодших школярів із заїканням цієї групи важко утримували в пам'яті заданий темп та ритм, у них ми спостерігали погано розвинутий музичний слух. Більшість дітей із заїканням цієї групи рухові помилки не виправляли самостійно. Словесна інструкція з рухових завдань була недостатньою, тому при проведенні дослідження потребувались необхідні наочні зразки. Усі рухи органів артикуляції характеризуються деякою обмеженістю, нерідко відмічаються малорухливість нижньої щелепи, спостерігається недостатня рухомість язика та губ, погана координація артикуляційних рухів, ускладнений пошук артикуляційних позицій. Також, ми спостерігали порушення тону м'язів язика, його неспокійність та не диференційність його кінчика. Аналіз виконання рухів молодшими школярами із заїканням за відповідною методикою та визначення рівня прояву порушень темпу та ритму мовлення у них показав, що параметри виконання рухів дітей з невротичною та неврозоподібною формами заїкання значно відрізняються між собою, а саме: у молодших школярів з невротичною формою заїкання спостерігається низький (20 %) та середній рівень (80 %) виконання рухів за методикою; у молодших школярів з неврозоподібною формою заїкання спостерігається низький (66 %) та середній (44 %) рівень виконання рухів за методикою.

Враховуючи різний стан моторики при невротичній та неврозоподібній формах заїкання, тривалість та інтенсивність занять була диференційованою. На формувальному етапі дослідження ми враховували психолого – педагогічне вивчення молодших школярів із заїканням, що складалося з первинного логопедичного обстеження, динамічного спостереження в процесі логопедичної роботи з дитиною. Нами були проведені наступні види роботи: логопедичні заняття з розвитку мовлення з елементами логопедичної ритміки; організація самостійної роботи дитини під час логоритмічних занять; консультативно-методична робота з батьками і вчителями щодо використання музикотерапії з

молодшими школярами із заїканням. Ця система виходила із психологічної концепції про те, що розвиток зв'язного мовлення дитини здійснюється шляхом переходу від мовлення ситуативного (безпосередньо зв'язаного з практичною діяльністю, з наочною ситуацією) до контекстного (узагальненого, зв'язаного з подіями минулого, з відсутніми предметами, з майбутніми діями), а потім протягом шкільного періоду контекстна і ситуативна форми співіснують.

Розроблена система корекції заїкання засобами логоритміки містила у собі 5 етапів: пропедевтичний; супровідне мовлення; остаточне мовлення; мовлення, що випереджає; закріплення навичок самостійного мовлення. У методиці реалізований принцип послідовного ускладнення логоритмічних вправ у процесі різних видів образотворчої та трудової діяльності. У процесі логоритмічних занять нами була врахована диференціація психолого-педагогічних методів виховання і навчання. При аналізі засобів музикотерапії ми побачили, що їх можна представити як систему постійно ускладнюючих ритмічних, логоритмічних та музично-ритмічних вправ, завдань та занять, які покладені у основі самостійної рухової, музичної, мовленевої та комунікативної діяльності учнів із заїканням. Під час експерименту у молодших школярів із заїканням нами були виявлені значні недоліки, щодо координації рухів, відчуття ритму і темпу рухів, дрібної моторики пальців рук, координації рухів з мовленням. Виходячи з цього, ми побудували за оригінальною методикою експериментальне навчання, у змісті якого передбачало використання музично-ритмічних вправ на корекційно-розвиткових заняттях, що безпосередньо впливало на порушенні сторони психомоторики учнів у яких виявлені порушення темпу і ритму мовлення, а саме: невротичну та неврозоподібну форми заїкання. При розробці диференційованої методики логопедичної ритміки ми максимально використовували дані, отримані в результаті дослідження моторики при невротичному і неврозоподібному заїканні. Заняття логопедичною ритмікою передбачало використання логоритмічного матеріалу на протязі навчального року згідно виконання логопедичної програми. Так, у період експериментального обстеження, на заняттях для першокласників із заїканням, ми пропонували:

вправи у ходьбі, на координацію, на розвиток пам'яті, уваги, оптико-просторового орієнтування, зорово-моторної координації, завдання, у яких відпрацьовуються плавність та злитність вимови, темп рухів, виразність, емоційність.

Диференційована методика логопедичної ритміки (занять), враховувала підвищену рухову стомлюваність молодших школярів і можливості зниження тону м'язів, спрямована на нормалізацію м'язового тону, розвиток фізичної сили і витриманості першокласників із заїканням. Ми вважаємо, що такі діти мають потребу в тривалому моторному тренуванні для переходу від чисто рухливих вправ до рухливо-мовленнєвих, а потім власне до мовленнєвих вправ з музичною підтримкою і без неї. Гарний розвиток у них музично-ритмічних здібностей дозволить швидко ускладнювати завдання, вводити різноманітні зміни темпу і ритму мовлення у першокласників. Основним завданням корекційних занять з логопедичної ритміки, ми виділили: сприяння подоланню мовленнєвого порушення першокласників із заїканням на основі і за допомогою розвитку й удосконалення необхідних якостей загальної і мовленнєвої моторики.

Пропонована методика була побудована нами на основі наявних розробок і методичних рекомендацій із залученням прийомів і методів, вироблених нами в процесі проведення логоритмічних занять з урахуванням вікової специфіки, психоемоційного стану, клінічної різнорідності контингенту учнів із заїканням. Логоритмічні заняття є необхідною складовою корекційно-відновлювальної роботи з молодшими школярами із заїканням. Проведена подібна робота в процесі логоритмічних занять, дозволила створити найкращі умови для рівномірного насичення занять мовленнєвою роботою, а також для необхідного дозування моторного і мовленнєвого навантаження на кожну дитину молодшого шкільного віку. За умови правильної побудови курсу занять і диференційованої логоритмічної роботи та використання засобів музикотерапії у випадках невротичної і незрозумілої форми заїкання логопедична ритміка робить значне сприяння досягненню молодшими школярами із заїканням правильного мовлення. Отримані дані свідчать про доцільність використання даних

логоритмічних вправ за представленою методикою для подолання не лише невротичної та неврозоподібної форми заїкання, але й для роботи з дітьми, які мають інші порушення темпо-ритмічної сторони мовлення.

Узагальнюючи вищезазначені організаційно-педагогічні умови успішності проведення занять з музикотерапії, в освітньому закладі треба назвати важливі моменти:

- особистість висококультурного та духовного педагога;
- відповідність, поетапність, та доступність навчального матеріалу для дітей шкільного віку зі складними психофізичними порушеннями;
- адекватність організації занять специфіці дітей;
- матеріально-технічна база, що забезпечена високоякісними та в достатній кількості музичними інструментами, сучасною технікою, обладнаними кабінетами тощо;
- зв'язок творів музичного мистецтва з навколишнім середовищем;
- створення умов для збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери;
- створення особливої атмосфери та активізація творчої діяльності.

В процесі організації занять важливо не стільки досягти певного результату, скільки створити такі умови, які сприяють загальному розвитку дитини та корекції її психофізичних порушень, за яких вона повірить у свої можливості та відчує успіх, задоволення, емоційне піднесення. Все це вимагає від педагогів особливої творчої уяви, фантазії, наполегливості, терпіння в спільній роботі з дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анастасова Н. М. (2015). Теоретичне обґрунтування напрямів соціально-емоційного розвитку дітей з тяжкими порушеннями артикуляційного апарату. *Логопедія*, № 6, С. 3-10.
2. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 278 с.
3. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
4. Бондар В. І. Золотоверх В. І. Історія олігофренопедагогіки : підруч. Київ : Знання, 2007. 375 с.
5. Бондар В. І. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні заклади : за і проти. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 2 – 5.
6. Бондар В. І. Стан спеціальної освіти та динаміка її змін. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*: наук.-метод. зб. / Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. С. 29 – 33.
7. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. 340 с.
8. Готовність учня до профільного навчання / упоряд. Рибалка В.; заг. ред. Максименко С., Главник О. Київ : Мікрос-СВС , 2003. 112 с.
9. Гречко Л. М. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах інтегрованого навчання: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Кам'янець-Подільський, 2008. 20 с.
10. Данилова Т. Н. Формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього практичного психолога : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 . Київ , 2004. 22 с.
11. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011. – 528.
12. Єгорова Є. В. Психологічні особливості професійного самовизначення

- учнів старших класів із різним типом усвідомлення проблеми вибору професії. *Психологія: зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск 14. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. С. 316 – 321.
- 13.Єфімова С. Роль шкільного психолога у процесі залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх школах. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка*. Випуск 4. Київ : Знання, 2002. С. 99 – 105.
- 14.Забрамная С. Д. Программа изучения ребенка различными специалистами. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2004. № 3. С. 63 – 66.
- 15.Засенко В. В. Спеціальна освіта в Україні: стан, пошуки, перспективи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць*. № 2. Київ : Університет „Україна”, 2002. С. 28 – 31.
- 16.Засенко В.В. Державний стандарт спеціальної освіти: коментарі фахівця. *Дефектологія*. 2004. № 2. С. 2 – 5.
- 17.Засенко В. В. Інтеграція: за і проти. *Діти з особливими потребами: поради батькам / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка*. Київ : Наук. світ, 2004. С. 209 – 214.
- 18.Засенко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей шкільного віку з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. Київ : ТОВ „Поліпром”, 2006. 156 с.
- 19.Засенко В. В. Проект положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. *Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами : інформ. зб. / за ред. В. В. Засенка, Н. З. Софій. В/ф „Крок за кроком”*. Київ : ФО-П Придатченко П. М., 2007. С. 8 – 16.
- 20.Засенко В. Інтеграція осіб із порушеннями слуху: проблеми, пошуки,

- пошуки, перспективи. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : наук.-метод. зб. / Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. С. 61 – 63.
21. Зинкевич-Евстигнеева Т. Практикум по сказкотерапии. СПб. : Речь», 2000. 310с.
 22. Літовченко О. В. Заїкання у дітей: профілактика і корекція: навчальний посібник. Одеса: Видавництво ТОВ Лерадрук, 2021. 248 с.
 - 23.3. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене / за ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672.
 24. Логопсихологія : навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак / за ред. М.К. Шеремет. – Київ . : Знання , 2010. – 293 с.
 25. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі (2021). К. : ІСПП. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730995/>
 26. Матейова З. Музикотерапія при заїканні / З. Матейова, С. Машура. – Київ: Освіта, 2001. – 65 с.
 27. Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами : навчально-методичний посібник / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. — Київ : Літера ЛТД, 2021. — 160
 28. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
 29. Рібцун Ю.В. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» | № 24 (лютий, 2023)
 30. Рібцун, Ю. В. (2022). Використання лого-психо-синергетичного підходу у задоволенні особливих мовленнєвих потреб. *Věda a perspektivy*. № 1(8). С. 164-175. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729772/>
 31. Сіліванова Л.М. Розвиток мовленнєвих та комунікативних вмінь дітей з особливими освітніми потребами на заняттях з музикотерапії.

- Ментодичний посібник - Кривий Ріг. – 2017. – 56с.
- 32.Ласточкіна О.В., Коновалова Л.М. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (14 квітня 2017 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С.П.. – 194 с.
 - 33.Ленів З. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 21 с.
 - 34.Маргулян І. Казкотерапія для малят. *Психолог*. 2007. № 28. С. 23-24.
 - 35.Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 6 жовт. 2005 р. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=2961-15> (дата звернення 24.09.2019).
 - 36.Про спеціальну освіту (Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами): Закон України від 23 черв. 1999 р. www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average (дата звернення 24.09.2019).
 - 37.Інклюзивна освіта: рівні права – рівні можливості / за ред. Г. О. Лопатіної; О. І. Гуренко, Н. М. Захарова, Л. І. Казанцева та ін. – Бердянськ : БДПУ, 2017. 146 с.
 - 38.Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
 - 39.Колупаєва А. Інтегративні тенденції в спеціальній освіті сучасної України. *Імідж сучасного педагога*. 2002. № 8 – 9. С. 5 – 7.
 - 40.Колупаєва А. А. Інтегроване навчання: проблема кадрового забезпечення. *Дефектологія*. 2002. № 2. С. 55 – 57.
 41. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2007. 457 с.
 - 42.Корекційна робота психолога / Упоряд. О. Главник. Вип. 3. Київ : Шкільний світ, 2002. 112 с.

43. Корнієнко І. О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 35 – 38.
44. Корольчук М. С. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності. Матеріали Всеукр. наук. конф.: зб. наук. праць. Київ : КВГІ, 1999. № 52. С. 371 – 375.
45. Коновалова, Л. М. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку [Текст] / Л. М. Коновалова, О. В. Ласточкина // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали VI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, (14 квітня 2017 р., м. Суми) / М-во освіти і науки України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка, Навчально-науковий ін-т фізичної культури, Кафедра логопедії ; Управління освіти і науки Сумської міської ради. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. – С. 28–31.
46. Костюк Г. С. Основи загальної психології. Київ : Рад. шк., 1975. 275 с.
47. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л.М. Проколієнко. Київ : Рад школа, 1989. 608 с.
48. Найда Ю. М. Інклюзивна освіта: перший крок до розуміння. *Дитячий садок*. 2008. № 39. С. 4 – 5.
49. Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Практикум : навч. посіб. для ВНЗ. 2-ге вид., доп. Київ : Росава-Н, 2010. С. 199 – 220.
50. Панок В. Г., Цушко І. І., Обухівська А. Г. Психологічна служба системи освіти України: проблеми та шляхи розвитку. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В. Г., Цушко І. І., Обухівська А. Г. Київ : Ніка-Центр, 2005. С. 11 – 23.
51. Положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах (Проект) / Ін-т спец. педагогіки АПН України. К., 2002.
52. Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас)

- України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку. *Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту*. Випуск II. К. : ВПОР, 2004. С. 14-36.
- 53.Ревуцька О.В. Інноваційні технології в спеціальній освіті. Бердянськ, 2018. 216 с.
- 54.Синьов В. М., Шевцов А. Г. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні. *Дефектологія*. 2004. № 2. С. 6 – 10.
- 55.Сизко Г., Бородовка О. Казкотерапія як засіб корекції самооцінки дітей молодшого шкільного віку з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том 14: Методологія і теорія психології. Випуск 4. Київ–Ніжин. Видавець «ПП Лисенко М.М.». 2020. С. 297–305.
- 56.Скрипченко О. В., Падалка О. С., Скрипченко Л. О. Психолого-педагогічні основи навчання : навч. посібник для викладачів психології і педагогіки, аспірантів, здобувачів вищої освіти педагогічних навчальних закладів та курсантів військових училищ. К. : Український Центр духовної культури, 2005. 712 с.
- 57.Софій Н. Демократична освіта – освіта без упереджень та стереотипів. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб.* / ред. кол. Софій Н., Єрмаков І. та ін. К. : Контекст, 2000. С. 10-13.
- 58.Софій Н. З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Даниленко Л. І. К., 2007. 128 с.
- 59.Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб.* Київ : Контекст, 2000. С. 37 – 40.
- 60.Тарасун В. В. Інтеграція дітей з особливими потребами в активне життя суспільства. *Дефектологія*. 2004. № 1. С. 21 – 27.
- 61.Тарасун В. В. Філософські та соціокультурні засади спеціальної освіти.

Дефектологія. 2004. № 3. С. 2 – 6.

62. Хохліна О. П. Корекційно-розвивальна робота в системі загальної освіти.

Дефектологія. 2000. № 2. С. 11 – 16.

63. Хрипун Д. М., Ляшенко О. Є. Розвиток мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення за допомогою казкотерапії та інклюзивної освіти в умовах сучасності. Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю: «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (10-11 квітня 2020 р.) / [гол. ред. Демченко І.І.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020 р. Вип. VI. – С. 217.

64. Чубарук О., Луценко Т. Навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку. Інклюзивна освіта. *Дефектолог*. Київ: Шкільний світ, 2006. С. 34 – 43.

65. Хмелевський І.К. Заїкання. Його сутність, причини, попередження/ І.К. Хмелевський. – Одеса: Якір, 1984. – 72 с.

66. Черниш В.В. Особливості проведення логоритмічних занять з дітьми із заїканням / В.В. Черниш, А.А. Блудов. – М: Гуманіт. Вид. центр ВЛАДОС, 2005. – 120 с.

67. Чорна О.П. Психолого-педагогічна діагностика та корекція заїкання у дітей: навчально-методичний посібник / О.П. Чорна. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2013. – 148 с.

68.

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707856/1/The%20program%20for%20rhythm%20At%20the%20rhythms%200-1-4.pdf> Цибуляк Н., Лопатіна Г. Уявлення науковців про розуміння дитини. Проблеми сучасної психології. (43) 2019. С. 224-245.

69. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: монографія. Київ: НТІ Інститут соціальної політики», 2004. 240 с.

70. Шеремет М. К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти. *Корекційна*

педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів. 2007. № 1. С. 14.

71. Lyndina, Y., Martynyuk, Z., Tovstohan, V., Babichenko, A., Mytsyk, H., & Samoilenko, I.. Psychological and Pedagogical Technologies in Working with Children with Special Educational Needs: Neuropedagogical Aspect. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 2023, 14(1), 302–318. <https://doi.org/10.18662/brain/14.1/421>